

Turinys

Pratarmė 7

Įvadas 9

I

Įmintos ir neįmenamos Povilo Frydricho Ruigio gyvenimo ir kūrybos mįslės 17

GRASILDA BLAŽIENĖ

- 1.1. Socialinė ir kultūrinė Pilypo ir Povilo Frydricho Ruigių aplinka 19 || 1.1.1. Apie Ruigių šeimą 19 || 1.1.2. Pilypo Ruigio vaikų gyvenimas ir veikla 52 || 1.2. Mįslingas Povilo Frydricho Ruigio gyvenimas ir asmenybė 73 || 1.3. Gramatikos sukūrimo istorija ir aplinkybės 112 || 1.4. Žinios apie gramatiką XVIII–XIX a. šaltiniuose 114 || 1.5. Išvados 119

II

Povilo Frydricho Ruigio *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) – penktoji Prūsijos Lietuvos lietuvių kalbos gramatika 123

ONA ALEKNAVIČIENĖ

- II.1. Gramatikos recepcija ir tyrimai 125 ||
II.2. Išorinės šaltinio ypatybės 135 || II.3. Gramatikos paratekstualumas ir struktūra 143 || II.4. Gramatikos intertekstualumas ir rėmimosi šaltiniai 152 || II.4.1. Frydricho Vilhelmo Hako *Kurtzgefaßte Litthauische Grammatic* (1730) 165 || II.4.2. Danieliaus Kleino *Grammatica Litvanica* (1653) 176 || II.4.3. Danieliaus Kleino *Compendium Litvanico-Germanicum* (1654) 189 ||

- II.4.4. Kristupo Sapūno ir Teofilio Gotlybo Šulco *Compendium Grammaticae Lithvanicae* (1673) 191 || II.4.5. Pilypo Ruigio *Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (1745) 197 ||
II.4.6. Pilypo Ruigio *Littauisch–Deutsches und Deutsch–Littauisches Lexicon* (1747) 215 ||
II.4.7. *Naujasis Testamentas* (1727), *Psalteras Dovydo* (1728), *Biblija* (1735) 220 ||
II.5. Lietuvių kalba gramatikoje 223 || II.5.1. Lietuvių tarmių samprata: centras ir periferija 223 || II.5.2. Rašmenys ir rašyba 234 || II.5.3. Fonetika 241 ||
II.5.4. Morfologija 249 || II.6. Gramatikos savitumas 253 || II.7. Išvados 265

III

Pilypo ir Povilo Frydricho Ruigių reikšmė lituanistikai: bendrosios išvados 273

ONA ALEKNAVIČIENĖ
GRASILDA BLAŽIENĖ

- Paul Friedrich Ruhig. *Zusammenfassung* 277
Grasilda Blažienė: Die enträtselten und unenträtselbaren Lebens- und Schaffensgeheimnisse von Paul Friedrich Ruhig 277 ||
Ona Aleknavičienė: *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) von Paul Friedrich Ruhig – die fünfte litauische Grammatik in Preußisch-Litauen 282

IV

Gramatikos lietuviškų žodžių indeksai 289

ONA ALEKNAVIČIENĖ

- IV.1. Indeksų sudarymo principai 291 ||
IV.1.1. Gramatinės santrumpos 295 || IV.1.2. Sutartiniai ženklai 297 || IV.2. Bendrinių žodžių indeksas 298 ||
IV.3. Tikrinių žodžių indeksas 378 ||

Šaltiniai ir literatūra 380 || Asmenvardžių rodyklė 403 || Vietovardžių rodyklė 410

Pratarmė

Lietuvių kalbos ir kalbotyros istorijos tyrėjams tebėra įdomi idėja tirti lingvistinės minties raidą fundamentiniuose lituanistikos šaltiniuose. Ne mažiau įdomu ieškoti naujų duomenų apie socialinį bei kultūrinį kalbos ir kalbotyros kontekstą. Laiko atžvilgiu tyrimas šiuokart sukasi apie XVIII a. vidurį, o teritorijos – daugiausia po Prūsijos Lietuvą, bet dažnai išeina ir gana toli už jos ribų. Tai lėmė socialinė ir kultūrinė Ruigių šeimos aplinka, pati iš esmės nulemta XVIII a. pradžioje susikūrusios Prūsijos Karalystės politikos.

Monografija išeina kartu su Povilo Frydricho Ruigio gramatikos *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) kritiniu leidimu: Ona Aleknavičienė, Grasilda Blažienė (par.), *Povilo Frydricho Ruigio gramatika Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick, 1747. Faksimilė, kritinis leidimas, vertimas* (2020). Šis leidimas buvo įtrauktas į Kristijono Donelaičio 300-ųjų gimimo metinių minėjimo 2010–2014 m. programą, tačiau reali galimybė jo imtis atsirado tik pagal Lietuvos mokslo tarybos Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programą. 2014–2015 m. gramatika išversta į lietuvių kalbą, atlikta istorinė, filologinė bei lingvistinė analizė, parengta studija *Povilas Frydrichas Ruigys – žmogus ir kalbininkas*, sudarytas lietuviškų žodžių indeksas. 2019-aisiais pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programą imtasi kritinio leidimo ir monografijos leidybos darbų.

Monografiją sudaro dvi mokslo tiriamosios dalys: 1) Grasilda Blažienė: „Įmintos ir neįmenamos Povilo Frydricho Ruigio gyvenimo ir kūrybos mįslės“ (9,5 aut. l.); 2) Ona Aleknavičienė: „Povilo Frydricho Ruigio *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick* (1747) – penktoji Prūsijos Lietuvos lietuvių kalbos gramatika“ (10,5 aut. l.). Monografijos gale skelbiami

ir gramatikos lietuviškų žodžių indeksai: Ona Aleknavičienė: „Gramatikos lietuviškų žodžių indeksai“ (5 aut. l.), papildantys kalbos analizę. Morfologiškai išanalizuotos žodžių formos teiks duomenų tolesniems senųjų gramatikų bei rašomosios kalbos tyrimams.

Pirmieji padėkos žodžiai skiriami Lietuvos mokslo tarybai, rėmusiai ir kritinio leidimo, ir monografijos rengimą bei leidybą. Vis dėlto monografija remta tik iš dalies – ji galutinai išaugo šiemet iš studijos, parašytos 2015 m. pagal minėtą 2009–2015 m. programą ir iki šiol nepublikuotos. Ankstesnis tyrimas dabar papildytas naujais archyvinių dokumentų ir filologinės bei lingvistinės analizės duomenimis. Už parengtas skaitmenines dokumentų ir knygų faksimiles bei leidimą publikuoti turime padėkoti Prūsijos kultūros paveldo Slaptajam valstybiniam archyvu Berlyne, Latvijos valstybiniam istorijos archyvu, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai ir Vilniaus universiteto bibliotekai.

Ačiū Latvijos universiteto doc. dr. Edmundui Trumpai ir Lietuvių kalbos instituto dr. Laurai Geržotaitei už Prūsijos ir Latvijos žemėlapių parengimą, esamiems ir buvusiems Prūsijos kultūros paveldo Slaptojo valstybinio archyvo darbuotojams dr. Dieteriui Heckmannui ir dr. Bernhartui Jähnigui, taip pat prof. dr. Marie-Luise'i Heckmann už konsultacijas. Dėkojame recenzentėms doc. dr. Vilmai Zubaitienei ir dr. Liucijai Citavičiūtei už pastabas ir pasiūlymus, taip pat kolegoms iš Lietuvių kalbos instituto Raštijos paveldo tyrimų centro: vadovei dr. Birutei Triškaitei, dr. Marinai Čistiakovai, dr. Galinai Miškinieni, dr. Nadeždai Morozovai, dr. Jūratei Pajėdienei, dr. Anželikai Smetonienei, dr. Ingai Strungytei-Liugienei, dr. Mindaugui Šinkūnui, prof. habil. dr. Sergejui Temčinui, dr. Jurgitai Venckienei. Nuširdi padėka ir monografijos redaktorėms Danguolei Kopūstienei bei Irutei Raišutienei ir santraukų į vokiečių kalbą vertėjai doc. dr. Linai Plaušinaitytei. Ačiū dailininkui prof. Alfonsui Žviliui ir maketuotojui Sauliui Juozapaičiui už maketo principų sukūrimą ir įgyvendinimą.

ONA ALEKNAVIČIENĖ
GRASILDA BLAŽIENĖ